

NEMIS VA O'ZBEK TILLARIDA GUL LEKSIKASI: QIYOSIY LEKSIKOGRAFIK TAHLIL

O'zbekiston Milliy universiteti

Xorijiy filologiya fakulteti 4-bosqich talabasi

Jo'raxolova Muxayyo Elmurodovna

Ilmiy rahbar: **Yusupova Tuymajon**

O'zMU nemis filologiyasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya

Ushbu maqolada nemis va o'zbek tillaridagi gul leksikasi lug'atlar asosida o'rganiladi. Gul nomlarining lug'atlarda qanday tartibda berilishi, ularning madaniy va ramziy ma'nolari tahlil qilinadi. Maqola nemis va o'zbek tillaridagi gul so'zlarining o'xshash va farqli tomonlarini aniq misollar orqali ko'rsatib beradi.

Kalit so'zlar: gul leksikasi, leksikografiya, nemis tili, o'zbek tili, madaniy ramz, qiyosiy tahlil.

Annotation (auf Deutsch)

In diesem Artikel wird der Blumenwortschatz im Deutschen und Usbekischen anhand von Wörterbüchern untersucht. Es wird analysiert, wie Blumennamen in Wörterbüchern dargestellt werden und welche kulturellen und symbolischen Bedeutungen sie tragen. Der Artikel zeigt Gemeinsamkeiten und Unterschiede des Blumenwortschatzes in beiden Sprachen anhand konkreter Beispiele.

Schlüsselwörter: Blumenwortschatz, Lexikografie, deutsche Sprache, usbekische Sprache, kulturelles Symbol, kontrastive Analyse.

Kirish

Gullar butun dunyoda go'zallik va tabiatning timsoli sifatida qaraladi. Lekin har bir xalq o'z madaniyatida gullarni o'ziga xos tarzda talqin qiladi, ularga alohida ma'no va

qiymat beradi. Shu boisdan tilshunoslik nuqtai nazaridan gul nomlarini o'rganish nafaqat so'z boyligini tahlil qilish, balki madaniyatlararo munosabatlarni tushunish uchun ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Nemis tili german tillar oilasiga mansub bo'lib, Yevropaning eng ko'p so'zlashuvchi tillaridan biridir. O'zbek tili esa turkiy til oilasiga kiradi va Markaziy Osiyoning eng keng tarqalgan tillari jumlasiga kiradi. Ikkala til ham boy adabiy an'anaga ega va gullarga oid so'zlar ularning she'riyati, maqol-matallarida keng o'rin tutadi.

Ushbu tadqiqotda ikkala tildagi gul nomlarining lug'atlardagi taqdimoti, so'z yasash xususiyatlari va madaniy-ramziy ma'nolari solishtiriladi. Shu orqali ikkala tilda gul leksikasining qanday o'xshash va qanday farqli ekanligini ko'rsatish maqsad qilingan.

Asosiy qism

Nemis tilida gul leksikasi

Nemis tilida gullarga oid so'zlar uch asosiy guruhni tashkil etadi: gul nomlari, gul qismlari nomlari va gul parvarishi bilan bog'liq so'zlar. Gul nomlari orasida die Rose (atirgul), die Tulpe (lola), die Lilie (nilufar), das Veilchen (binafsha) va die Sonnenblume (kungaboqar) kabi so'zlar ko'p uchraydi. Bu so'zlarning aksariyati ikkita so'zni birlashtirish yo'li bilan yasalgan bo'lib, nemis tili uchun bu usul juda xarakterlidir. Masalan, Sonnenblume — Sonne (quyosh) va Blume (gul) so'zlaridan tashkil topgan.

Nemis tilida gul nomlari ko'pincha tabiat hodisalari, ranglar yoki shakllar bilan bog'liq bo'ladi. Masalan, Vergissmeinnicht (unutma-meni) guli o'zining nomi bilan ham she'riy bir tuyg'uni ifodalaydi, Maiglöckchen (may qo'ng'irog'i) esa may oyida ochilishi va qo'ng'iroq shaklidagi ko'rinishi bilan nomlangan. Gul qismlari nomlaridan das Blütenblatt (gulbarg), die Knospe (kurtak), der Kelch (kosachak) kabilar lug'atlarda batafsil ta'rif va rasmlar bilan beriladi.

Etimologik jihatdan nemis tilidagi gul nomlarining bir qismi qadimgi german tilidan, bir qismi lotin va yunon tilidan, ba'zilar esa boshqa tillardan o'zlashgan. Die Tulpe so'zi turkcha "tülbend" (salla) so'zidan kelib chiqqan va XVI asrda Yevropa tillariga kirgan.

Shuningdek, Dahlie so'zi shved botanigi Anders Dahl sharafiga qo'yilgan, Hortensie esa fransuzcha Hortense ismidan olingan bo'lib, XVIII asrda Yevropa bog'larida mashhur bo'lgan.

O'zbek tilida gul leksikasi

O'zbek tilida gullarga oid leksika juda boy va ko'p qatlamlidir. Gul nomlaridan atirgul, lola, rayhon, yasmin, nilufar, binafsha, qizg'aldoq, navroz guli kabilar o'zbek tilining izohli lug'atida keng ta'riflar va misol jumlar bilan berilgan. Bu so'zlarning bir qismi qadimiy turkiy qatlamga mansub bo'lsa, ko'pchiligi forsiy va arabcha manbalarga borib taqaladi. Masalan, atirgul so'zi forsha "atir" (xushbo'y) va "gul" so'zlaridan tashkil topgan.

O'zbek tilida "gul" so'zi juda ko'p yangi so'z yasaydi: gulzor, guldasta, guldon, gulbarg, gultoj, gulob. Bu so'zlar lug'atlarda mustaqil so'z sifatida alohida o'rinni egallaydi. O'zbek tilida gul nomlari nafaqat botanik atama, balki she'riyat va musiqa tilida ham keng qo'llaniladi. "Lola" va "nilufar" so'zlari, masalan, qiz ismi sifatida ham beriladi, bu esa ushbu gul nomlarining xalq madaniyatida qanchalik chuqur ildiz otganini ko'rsatadi.

O'zbek tilida gullarga oid so'zlarning bir qismi Sharq mumtoz adabiyoti orqali tilga kirib kelgan. Xususan, Alisher Navoiy asarlarida yasmin, nasrin, rayhon kabi gul nomlari tez-tez uchraydi va bu so'zlar o'sha davrdan buyon adabiy tilda mustahkam o'rin egallagan. Zafaron (arab. za'faran), rayhon (arab. rayhan) kabi bir qator gul va o'simlik nomlari esa islom madaniyati va arab tibbiyoti orqali kirib kelgan.

Ikki tilning qiyosiy tahlili

Nemis va o'zbek tillaridagi gul leksikasini solishtirganda, bir qancha muhim o'xshashlik va farqlarni ko'rish mumkin. Ikkala tilda ham gul nomlari tematik guruhlariga bo'linadi, lug'atlarda izohli tarzda beriladi va badiiy adabiyotda keng qo'llaniladi. Biroq so'z yasash usullari jihatidan ikki til bir-biridan keskin farq qiladi: nemis tilida ikkita yoki undan ortiq mustaqil so'zni birlashtirib yangi so'z yasash usuli dominantlik qilsa, o'zbek tilida qo'shimcha qo'shish orqali so'z yasash usuli ko'proq ishlatiladi.

Madaniy jihatdan ham farqlar yaqqol ko'zga tashlanadi. Nemis madaniyatida atirgul sevgining, binafsha esa sodiqlikning ramzi hisoblansa, o'zbek madaniyatida lola — yigitlik va jasorat, nilufar esa poklik va go'zallikning timsoli sifatida qabul qilinadi. Lug'atlarda ham bu madaniy ma'nolar turlicha aks etgan: nemis lug'atlari ko'proq botanik ta'rifga e'tibor bersa, o'zbek lug'atlari madaniy-tarixiy izohlarni ham kiritadi.

1-jadval. Ikkala tildagi asosiy gul nomlarining taqqoslanishi

O'zbek tili	Nemis tili	Madaniy ramzi
Atirgul	die Rose	Sevgi, go'zallik (ikkalasida)
Lola	die Tulpe	O'z.: jasorat; Nem.: bahor
Nilufar	die Seerose	O'z.: poklik; Nem.: tinchlik
Binafsha	das Veilchen	O'z.: kamtarlik; Nem.: sodiqlik
Kungaboqar	die Sonnenblume	Quyosh, quvonch (ikkalasida)

Nemis va o'zbek tillarida gul leksikasini qiyosiy o'rganish shuni ko'rsatadiki, ikkala tilda ham bu soha boy va rang-barang so'z boyligiga ega. Gul nomlari har ikki tilda ham uch asosiy guruhga — gul nomlari, gul tuzilishi va gul parvarishi bilan bog'liq so'zlarga — bo'linadi. So'z yasash usullari jihatidan farq bo'lsa ham, ikkala til ham gul so'zlarini faol ravishda majoziy ma'nolarda va frazeologiyada qo'llaydi.

Madaniy-ramziy ma'nolar jihatidan ikkala tilda ham gullar inson his-tuyg'ulari va qadriyatlarini ifodalash uchun xizmat qiladi. Keyingi tadqiqotlarda nemis va o'zbek tillarining qo'sh tilli gul lug'atini tuzish, gul nomlarining badiiy adabiyotdagi qo'llanilishini kengaytirib o'rganish va maqollar hamda frazeologizmlar tahlilini yanada chuqurlashtirish maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Duden. Das große Wörterbuch der deutschen Sprache. — Mannheim: Bibliographisches Institut, 2012.
2. Wahrig, G. Deutsches Wörterbuch. — Gütersloh: Bertelsmann Lexikon Verlag, 2006.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. 5 tomlik. — Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2006–2008.
4. Hamidov, H. Botanika terminlari lug'ati. — Toshkent: Fan, 2001.
5. Kluge, F. Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. — Berlin: De Gruyter, 2011.
6. Navoiy, A. Asarlar to'plami. — Toshkent: Fan, 1987.
7. Shamsiyev, P. Leksikologiya asoslari. — Toshkent: O'qituvchi, 1978.
8. Helbig, G., Buscha, J. Deutsche Grammatik. — Leipzig: Langenscheidt, 2001.